

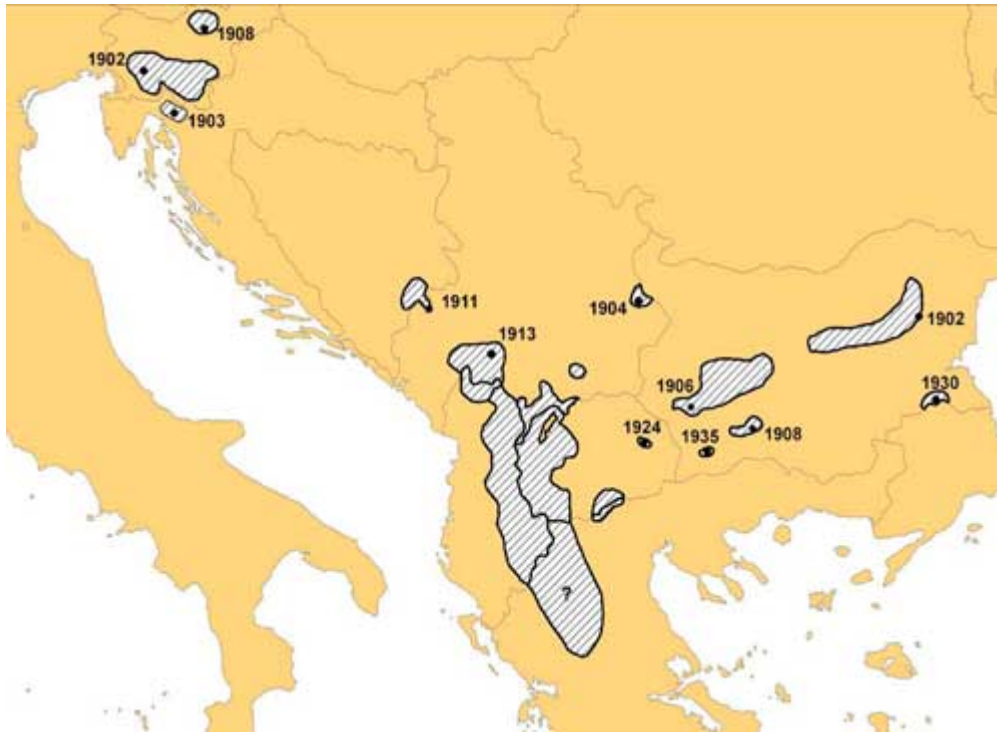
Program ochrony rysia bałkańskiego - ostatnia szansa dla krytycznie zagrożonego gatunku

W górach południowo-wschodniej części Półwyspu Bałkańskiego, które stanowią granicę pomiędzy Albanią i Macedonią, i dalej na północ do Kosowa i Czarnogóry, przetrwała do dziś mała i od wielu lat izolowana populacja rysia (*Lynx lynx*).

Bałkański ryś został po raz pierwszy opisany jako odrębny podgatunek przez bułgarskiego zoologa Ivana Bureša w 1941 roku. Zaproponował on jako możliwą opcję nazwę *Lynx lynx balcanicus*. Kilka lat później, serbski zoolog Djordje Mirić przedstawił bardzo dokładny i szczegółowy opis rysia bałkańskiego, za podstawowy parametr uznając pomiar czaszki. Mirić podał inną nazwę dla tego podgatunku, mianowicie *Lynx lynx martinoi*. Obecnie, zgodnie z międzynarodowymi przepisami nomenklatury zoologicznej, prawidłowa nazwa rysia bałkańskiego to *L.l. Balcanicus*, ponieważ jako taka została po raz pierwszy opublikowana w publicznie dostępnym czasopiśmie.

Nowe, choć wstępne badania genetyczne sugerują, że populacja rysia bałkańskiego różni się od najbliższej jej populacji karpackiej i powinna być traktowana jako odmienny podgatunek. Historycznie można to wyjaśnić przez proces zlodowacenia, który wystąpił około 12000 lat temu. Mianowicie ryś bałkański zrekolonizował obszary leśne w południowej części Półwyspu Bałkańskiego i rozszerzył zakres występowania w kierunku północno-zachodnim wzdłuż Gór Dynarskich, aż do Alp. Północną granicą jego zasięgu był prawdopodobnie Dunaj, gdzie wpływy antropogeniczne (wycinki lasów, łowiectwo, hodowla zwierząt) mają bardzo długą historię. Z drugiej strony las w Karpatach dał im schronienie w czasie ostatniego zlodowacenia. Uważa się, że lasy te stanowiły refugia dla gatunków leśnych, takich jak właśnie ryś.

Aż do początku XIX w. ryś był rozpowszechniony w całej Europie. Pod koniec XIX w. i na początku XX w. populacja rysia zniknęła z Europy Zachodniej i Środkowej. Populacja bałkańska pozostała w części południowo-zachodniej i wschodniej oraz na granicy między Chorwacją a Słowenią (rys. 1). W pierwszej połowie XX wieku wyginęły wszystkie osobniki, które były związane z rdzennym obszarem z pogranicza Macedonii i Albanią.

Rysunek 1. Rozprzestrzenianie rysia na Bałkanach w pierwszej połowie XX wieku

Pierwsze poważne zagrożenie dla rysia bałkańskiego miało miejsce między 1935 a 1940 rokiem, kiedy populacja liczyła od 15 do 20 osobników. Pomimo zmniejszenia różnorodności genetycznej, po II wojnie światowej populacja zaczęła się odradzać w Macedonii i Kosowie, głównie z powodu ochrony prawnej w Jugosławii, która weszła w życie w 1949 r. W latach 60. i 70. ubiegłego wieku rysie ponownie pojawiły się w Czarnogórze. Zdaniem Miricia, w 1974 r. liczba osobników wynosiła 280.

Wpływ wojen z lat 90.

Z powodu zamieszek i bezprawia, które nastąpiły po rozpadzie Jugosławii w 1991 roku, podczas wojny domowej w Albanii w 1997 r. i konfliktu zbrojnego w Macedonii i Kosowie w 2001 r., Bałkany poniosły poważne straty przyrodnicze, co przyczyniło się do ponownego zagrożenia wyginięciem rysia bałkańskich. Przełowanie drapieżników, niszczenie lasów (zwłaszcza w Albanii) oraz kłusownicze polowania na rysia znacznie wpłynęły na zmniejszenie populacji rysia, który jest zależny od zwierząt kopytnych oraz dobrze zachowanych siedlisk. W stosunkowo krótkim okresie liczebność tej niewielkiej populacji zaczęła spadać i prawie osiągnęła minimum z poprzedniego stulecia. Badania lokalnych ekspertów z państw, w których występuje ryś bałkański, przeprowadzone w 2004 roku, wykazały, że na południowo-zachodnich Bałkanach żyje od 80 do 105 dorosłych osobników. Jednak bardziej precyzyjne pomiary metodą fotopułapek, przeprowadzone w latach 2008, 2010 i 2013, wykazały, że liczba ta może być nawet niższa i waha się od 20 do 44 dorosłych osobników, co oznacza poważne zagrożenie. Według kryteriów Światowej Unii Ochrony Przyrody (IUCN), ryś bałkański jest gatunkiem **krytycznie zagrożonym** wyginięciem.

Już w przeszłości uznano za konieczną ochronę populacji rysia, ale sytuacja polityczna na Bałkanach nie pozwoliła na wprowadzenie programu ochronnego. Stosunkowo niedawno grupa naukowców i aktywistów wprowadziła program odradzania rysia bałkańskiego. Ten trwający wciąż projekt rozpoczął się w 2006 r. partnerstwem między organizacjami pozarządowymi z krajów, w których ~~bytuje większość populacji rysia bałkańskiego – Macedonii i Albanii, a od roku 2013 również Kosowa~~
*Program ochrony rysia bałkańskiego –
ostatnia szansa dla krytycznie
zagrożonego gatunku*

i Czarnogóry. Ekspertyzę projektu wykonują naukowcy ze Szwajcarii, Niemiec i Norwegii.

Celem działań w ramach projektu jest, po pierwsze, ocena stanu ochrony populacji rysia na Bałkanach oraz zapewnienie jej przetrwania w regionach przygranicznych, po drugie, rozszerzenie obszaru ochrony rysia, i po trzecie, zapewnienie współistnienia *lynx lynx balkanicus* z lokalnymi społecznościami. W pierwszym etapie tego programu starano się rozpoznać obecne rozprzestrzenienie rysia bałkańskiego, trendy populacji, jej status i ekologię. Wiedzę tę uzyskaliśmy za pomocą kilku metod: wywiady wśród społeczności lokalnej (lokalna wiedza ekologiczna); metoda fotopułapek w celu zbadania trendów i wielkości populacji; metoda radio-telemetryczna, aby poznać terytorialność, dietę i preferowane siedliska rysia. Większość działań na obszarach chronionych prowadzono w regionach przygranicznych Macedonii i Albanii, do których dostęp w ostatnich kilku dziesięcioleciach był ograniczony, zatem były one chronione jedynie do pewnego stopnia. Dziś te obszary są częścią większej europejskiej inicjatywy zwanej Zielonym Pasem Europy (rys. 2).

Rysunek 2. Zielony Pas Europy.

Zielony Pas obejmuje głównie tereny pograniczne krajów rozdzielonych w czasie Zimnej Wojny na europejski blok wschodni i zachodni, tworząc „Zieloną Kurtynę”. Prawie cały obszar, na którym odbywają się działania na rzecz ochrony rysia bałkańskiego, należy do Zielonego Pasa Europy.

Mavrovo kluczowe dla rysia

Ośmioletni program monitoringu pokazał, że niestety jedyny reprodukcyjny rdzeń populacji rysia bałkańskiego znajduje się w Parku Narodowym Mavrovo.

Park Narodowy Mavrovo jest największym obszarem chronionym w Macedonii i obejmuje około 730 km². Znajduje się w zachodniej części kraju przy granicy z Albanią. Tylko na tym obszarze były systematycznie prowadzone trzy sesje fotopułapek, z których wynikało, że w parku i jego otoczeniu żyje około 10-12 osobników dorosłych. Co więcej, w każdej sesji mogliśmy sfotografować matki z młodymi, co wskazuje na udane rozmnażanie się gatunku. Nigdzie indziej w Macedonii i Albanii, gdzie były widziane rysie, nie zaobserwowano młodocianych osobników, co sugeruje założenie, że wszystkie osobniki populacji mogą pochodzić z jednego źródła - Parku Narodowego Mavrovo. Czyni to park najbardziej znaczącym obszarem i jedynym rdzeniem źródłowym populacji rysia bałkańskiego.

W związku z rozwojem gospodarczym Macedonii i coraz większą potrzebą energii elektrycznej, rząd rozpoczął budowę 400 małych elektrowni wodnych w całym kraju. Kilka z tych elektrowni wodnych, łącznie z dwoma zbiornikami, planuje się wybudować w Parku Narodowym Mavrovo. Zbiorniki te i elektrownie wodne będą miały negatywny wpływ na rysia bałkańskiego i inne dzikie zwierzęta żyjące w parku i niewątpliwie staną się przyczyną niepokoienia i masowej emigracji kopytnych, które będą tropione przez *Lynx*.

Poza obszarami chronionymi los dzikich zwierząt pozostaje w rękach prawie nieistniejącej ustawy łowieckiej, mającej niewielki sukces w realizacji, i być może najgorzej zorganizowanej federacji łowieckiej w Europie. Przepędzenie zwierząt (*Lynx*) poza ich terytorium będzie mieć negatywny wpływ na ich sukces reprodukcyjny i może spowodować spadek urodzeń, w związku z czym populacja ulegnie zmniejszeniu. Ponadto drogi, które powstaną wraz z budową elektrowni wodnych, umożliwią dojazd do obszarów dotychczas niedostępnych dla kłusownictwa. Te elektrownie wodne, wraz z innymi planowanymi obiektami infrastrukturalnymi w Macedonii (np. autostrada Kičevo-Ohrid), a także innymi rozpoznanymi zagrożeniami dla rysia bałkańskiego (kłusownictwo, niszczenie siedlisk i polowania) będą miały skumulowany negatywny wpływ na populację rysia i przyczynią się do jego wyginięcia.

Drapieżniki takie jak ryś, potrzebujące do życia dużych i naturalnych siedlisk, mają niewielkie szanse w świecie stale zmienianym przez człowieka. Nowoczesne społeczeństwa, będące pod silną presją zapotrzebowania na energię, zasoby, handel i luksusy, zapłacą wielką cenę w postaci utraty dzikiej przyrody. Z jednej strony, kraje bałkańskie są błogosławione posiadaniem wysokich walorów przyrodniczych, z drugiej - przekłete przez źle prowadzoną politykę. Miejmy nadzieję, że nie będzie za późno i wcześniej zdamy sobie sprawę z tego, co możemy stracić!

Dime Melovski

Tłumaczenie: Karolina Bielenin-Lenczowska

Dime Melovski (ur. 1980) - biolog, studiował w Skopje (Macedonia) i w Podgoricy (Czarnogóra). Od 2006 roku pracuje w Macedońskim Stowarzyszeniu Ekologicznym, gdzie jest kierownikiem programu ochrony dzikich zwierząt. Obecnie pracuje nad projektem mającym na celu ochronę rysia bałkańskiego. Jest macedońskim przedstawicielem IUCN (Światowa Unia Ochrony Przyrody) w grupie Large Carnivore Initiative for Europe.